

Farkasgégén eresztett... A méhek első tavaszi kibocsájtásakor a kas kijáratába, a röplyukba a babonás méhészek farkasgégét helyeznek, hogy azon át járjanak ki-be a méhek. A szokást ismerjük a moldvai csángóktól, a Székelyföldről, Kolozs megyéből (Szucsák) és Maros-Tordából. A farkasgégén kieresztett méheket BORSKAI JÁNOS krasznahorváti református lelkész is említi a XVIII. század közepén írt kéziratos méhészkönyvében. Bars megyében (Barskapronca) kifaragott farkasfejet illesztnek a röplyukba (A XVII. században farkasfogát mászattak meg a méhekkal). A babonás eljárás célja az, hogy a méhek erősebbek, frissebbek, gonoszabbak, stb. legyenek, hogy a virágos mezőről, az erdőről hazatérőben hamarabb visszataláljanak kasukhoz, kaptárukhöz. A nép hite szerint tehát varázserő van a farkasgégében, alkalmazásával az egész farkast helyettesítik; a farkasgégén átmászott méh a farkas tulajdonságait veszi fel. A Nagykúnságban már csak a „farkasgégén eresztett...” szólás őrzi a varázseljárás emlékét; — ott t. i. a rakoncátlan, szilaj, lármás gyermekre mondják, hogy „farkasgégén eresztett...” [GYÖRFFY, Ethn. 1932: 82–5. — LÜKŐ, NéprÉrt. 1934: 48. — BERZE NAGY, Ethn. 1938: 330–3].

XVII–XVIII. századi gazdasági irodalmunk néprajzi vonatkozásait tanulmányozva a babonás szokást, megtaláltam a XVIII. századi erdélyi méhészkönyvekben. A csíkmindszenti születésű PÁLFI LŐRINC minorita szerzetes első kiadásban 1762-ben Kolozsvárott névtelenül megjelent »Erdélyi méhecske...« című munkájában több varázseljárás során a farkasgégét is említi.*

„Itt immár ha azt akarod, — írja PÁLFI — hogy méheid jámborok, és szelidek legyenek, bocsásd-ki fejér juh gyapját a' méh kosárnak lyukára vonván, hogy meg-mászhassák mikor ki-jönek, mert valamint a' farkas fog, és farkas gége hatalmas, és bizonyos a' gonoszságban, prédálásban; úgy, szintén bizonyos a' fejér juh gyapju-is a' jámborságban. — Nem kell irtózni az haragos méhtől, mivel mindenkor jobb a' jámbornál, mint hogy erősebb-is: hogy haragosok legyenek ezt cselekedd: Készíts veres posztó, vagy rása darabokat, azt vond a' kosár lyukára, hadd mászhassák-meg, nagy sympathiája van a' méhnek a' vereshez. Ha ezt a' veres posztót meg-kened kakas vérrel, és úgy vonod a' kosár lyukára, annál gonoszabbak, 's mérgeesebbek lesznek. Sőt ha hangya tojással kened-meg, annál-is kövérebbek, jobbak, és haragosabbak lesznek“ [i. m. 27–8].

1774-ben SZÉKI VESMÁS MÁRTONNAK, Doboka vármegye „hütös adsessora“-nak »Erdélyi méhes kert...« című munkája jelenik meg Kolozsvárott. Az előszó és az ajánlás szerint a verses munka a szolnokdobokai Pujonban íródott 1771-ben. A szerző műve 31–3. lapján az alábbi varázslatokat szedte versbe:

Azért, hogy a' Méhek mérgesek legyenek,
És másokon erőt hatalmat végyenek,
Veres posztót kakas vérével kenjenek,
Méh Kasnak jukában jó móddal tégyenek.

Jámborok legyenek a' kik azt akarják,
Méh Kasok jukait juh téjjel mázolják,
Azon botsátják-ki a' mikor ki-rakják,
Bárány természetük lesznek azt állatják.

* Az egykorú szövegközlésekben nyomdaműszaki okokból a németes hosszú *f*-et *s*-, az *ő* jelt *ö*-nek szedték [A szerk.].

Hangya tojással kend jukát a' Kasoknak,
Serények és gyűjtők lesznek, 's munkájoknak,
Hasznát tapasztalod ki 's bé járásoknak,
Hangyákat követő szaporodásoknak.

Némellyek gonoszul tészik-ki Méheket,
Prédához szoktatják a' természeteket,
Farkas gégén botsátják-ki az illyeket,
De sok helyt el-vesztik az illyen Méheket.

Sok Emberek pedig babonával élnek,
Az által magoknak nagy hasznót ítélnék,
ISTENi áldomást csak semminek vélnek,
Babonaságokért ISTENTől nem félnek.

Vagy két három dolgot itt elé számlálok
Múltság kedvéért, ha kedvet találok;
De ne kövesd kérlek csak azon *instálok*,
ISTENT féld, mert annál jobbat nem találok.

Ősszel a' Méheket a' mikor el-rakják,
Méh Kasok jukait a' mivel bé-dugják,
Azon dolgot osztán tavasszal el-rakják,
Méhek rajzásakor illyen hasznát tartják:

Ha a raj hirtelen el-találánd menni
Azon Kas dugóját csak elő kell venni,
Ige rá mondással le-kelletik tenni,
Viszsa kell a' rajnak éppen oda menni.

Hogy ha azon dűgöt köti láb újjára,
Gyalog jö raj vissza mások tsudájára,
Tsak a' földön mászkál, nem képhet szárnyára,
E' leszsz büntetése vigyázzon honnyára.

A' borona fogát némellyek el-lopják,
Méh Kas eleibe a' földbe bé-szurják,
El-szökött rajokat oda meg-szállítják,
Akaratya ellen haza babonálják.

Sz. György Napja előtt ha kigyót láthatnak,
Melly fával meg ölik ha ollyat kaphatnak,
Mindenkor méhek közt ha ollyat tarthatnak,
Más ember Méhei semmit sem árthatnak.

Mikor a' Méh ereszt ha van nagy zajgással,
Gatya 's pendely kötöt ige rá mondással
Meg kötnek, s' götsöznek nagy babonálással
El nem mehet a' raj, meg-száll szép zúgással.

Sok ehez hasonló dolgot számlálhatnék,
Jó Méhész tenéked, de nem használhatnék,
Lelkedben söt inkább azzal kárt tehetnék,
Hogy ha meg-fogadnád jobbat emlegetnék.

SZÉKI VESMÁS MÁRTON azután azt ajánlja a méhészeknek, hogy a méhek kieresztésekor imádságot tegyenek, s közli az imának a szövegét is. Később [i. m. 40] még a menstruációs nőnek a méhektől való távolmaradását ajánlja:

A' hószámos Aszszony 's Leány; ott ne járjon,
 Artalmas a' Méhnek, bár ott ne sétáljon.
 Üljön benn házában, hogy sem kárt tsináljon,
 A' tsipás vén Szüle onnan távol álljon.

1782-ben, 1795-ben és 1808-ban VESZELSZKY ANTAL orvosdoktornak, jeles botanikusunknak jelent meg Vácon három kiadásban, névtelenül egy méhészeti munkája »A' magyar országi méh-tartás' rövid tudománya« címen. VESZELSZKY szintén említi a farkasgégét:

„Némelly holmi babonával-is élnek a' ki eresztéskor, példának okáért, hogy a' tolvaj a' Kas hátán tartsa, mások' raját Méhészével bé-hajtsa, 's eltsalja; de mi az ilyenekről mint jámbor Keresztények lemondván, hagyjuk el. Jobb a Méhet ártatlanul tartani, s gondviselés mellett a' szaporodását a' jó szerentsére bízni. — De ezt a' következő ártatlan kis tzeremóniát megteheti; mikor már helyén van a' Méhed, és ki-vonod a' téli dugóját, akár a' 'sup' alá dugd-fel, akár pedig tedd a' Kas alá, de el-ne vesd. Ereszd-ki az Isten' hírével tsuka-fogon, vagy farkas' gégéjén, a' mellyet a' Kas' lyukába úgy oda tsinálj, hogy bajosan vegyék észre. A' kotzadisznónak a' zugóján-is jó ki-botsátani, és a' veres posztót ha meg-kened, vagy kakas' vérbe mártod“ [Az 1808. évi kiadás 19].

VESZELSZKY nem mondja meg, hogy a röplyuk téli dugóját miért kell a kas alá dugni vagy a méhes tetejének zsupja alá helyezni. De megtudjuk ezt SZÉKI VESMÁS MÁRTON versbe szedett fenti babonaközléséből: t. i. ha az ilyen dugót a méhek rajzásakor a földre teszi a méhész vagy a lábujjára köti, s úgy járkál, akkor a raj nem megy el, hanem a dugóra száll, sőt el sem repül, hanem a földön mászkál.

SZIGETI GYULA kolozsvári református lelkésznek Nagyenyeden három kiadásban (1763, 1768, 1785) jelent meg »Méhész könyv« című munkája. SZIGETI a méhek kibocsátásának leírásában nem említi ugyan a farkasgégét, de közölt más babonái kiegészítik PÁLFI, SZÉKI VESMÁS és VESZELSZKY közléseit. SZIGETI a következőket írja: „Úgy tartják a' híres Méhészek, hogy a' Méhek haragosak légyenek, veres posztón kellene ki-botsátani; 's még ha meg-kened a' veres posztót kakas vérrel, 's úgy vonod a' kas jukában, annál gonoszabbak lesznek, és jobbak: sőt hangya tojással-is ha meg-kened azon posztót, és úgy vonod a' kas jukában, még annál kegyetlenebbek, serényebbek, bátrabbak, erősebbek, vidámabbak, egészségesebbek, szaporodóbbak, takarékosabbak, messzébb-járók, gyűjtőbbek, építőbbek, és munkásabbak“ [Az 1763. évi kiadás 8—9].

Ezek a XVIII. századi közlések jelentősen kiegészítik a méhészbabonáról való ismereteinket. Figyelmeztetnek arra is, hogy régi gazdasági könyveink értékes néprajzi forrásmunkák.

Csak a méhek farkasgégén való kibocsátása foglalkoztatta eddig az etnográfusokat. BERZE NAGY JÁNOS erről a varázseljárásról azt mondja, hogy észak- és középeurópai (!?) népeknél is megtalálható különböző változatban s hozzánk bizonyára német közvetítéssel jutott el [Ethn. 1938:333]. Nézetem

szerint nem valószínű, hogy a németek révén ismerkedtünk meg ezzel a varázseljárással. Ennek ellentmondanak a régi magyar adatok. Ezekből és az újabb közlésekből azt látjuk, hogy a farkasgége alkalmazása a múltban a magyaroknál általánosan ismeretes volt, ma azonban, eddig nyilvántartott adataink szerint, már csak a keleti magyar néprajzi területen (Kalotaszeg, Székelyföld, Moldva) tudnak róla. Régi méhészkönyveink szerzői a népi méhészkedésen alapuló méhészhagyományok révén jegyezték fel a farkasgége alkalmazását a többi méhészbabonával együtt. Ezek a feljegyzett méhészbabonák bizonyára sokkal régebbiek, mint a reájuk vonatkozó első irodalmi közlések. A farkasgégén való kieresztésnek a magyaroknál való nagy elterjedése is ellentmond annak, hogy a varázseljárást német közvetítéssel ismertük volna meg. A farkasgégét (esetleg a nyúl vagy medve gégéjét) a németek, az észtek, finnek nem a méhészkedésnél, hanem a vetőmag megvarázsolásakor használják: azon öntik át a vetőmagot, hogy a kártékony állatokat, a tolvajt a vetéstől távol tartsák. Ellenben Keleteurópában a románoknál [NéprÉrt. 1913:296], az ukránoknál [ZELENIN, Russische Volkskunde 1927. 83] a farkasgége a méhészkedés varázseszköze. Mivel a farkas tisztelete nagy szerepet játszik a magyar néphitben s kétségkívül ősi, még honfoglaláselőtti tartozéka a magyar néphitnek, sokkal valószínűbb, hogy ezen a nyomon, a keleteurópai hasonló néphittel való összefüggésben kell keresnünk a méhek farkasgégén való kibocsájtásának eredetét.

Székely tájszók a XVIII. század végéről. ÉDER JÓZSEF KÁROLY (1760—1810) brassói születésű bölcséleti doktor mint a szebeni nemzeti iskolák igazgatója 1796-ban a saját költségén kiadta »Erdély ország' ismertetésének 'zengéje« című földrajzi munkáját. A munka XIV. fejezete Erdély lakói nyelvéről szól. A székelyek nyelvéről ÉDER többek között a következőket írja: „A' Székelyek némelly szók ejtésében különböznek az Erdélyi Vármegye-béliektől (L. Gyarmathi M. Nyelvmester els. Dar. 359. lap.) közönségesen a' szóknak végső tagotskáikat meg-nyuitják, élnek-is némelly különös szókkal, a' mellyeket méltó számba venni azoknak, a' kik a' Magyar Nyelv tökéletesítésére 's nevezetesen egy új szó-tárnak el-készítésére intézik igyekezeteket“ [XLV. 1]. ÉDER azután jegyzetben a következő tájszavakat sorolja fel: „Affélék im ezek: Tempe Törpe, Kasornya Kis Kosár, Ünő Tehén, Szupulyka-orrú Lapos orrú, Vatzkor Vad Körtvély, Rityolódni Tsufolódni, Kegyelet Szivárvány, Tzedele Tzondra, Tsempe Kementze, Pest-alja Kementze alja, Féreg Egér, Lator Tsintalan, Tzirnos Kormos. 's t. aff.“ [XLVII. 1.]. ÉDER a szavakat nyilvánvalóan saját lejegyzése nyomán közli, mert azok GYARMATHI SÁMUEL hivatkozott munkájának székely szójegyzékében nem található. A XVIII. századi szerző az anyanyelv tanulmányozására, ápolására is buzdít. Említi az 1791. évi országgyűlésnek a magyar nyelv használatáról hozott végzését, egy „tudós Magyar Társaságnak“ a felállításáról való gondoskodást. „Mind ezek meg meg annyi hathatós eszközök, a' mellyek a' Magyar nyelvnek virágoztatásáról való hajnalladó reménységünket már majd tellyes bizodalomra változtatták“ [XLVI. 1.]. Feljegyzésre méltó, hogy ÉDER a jövevény szavakat bitang szavaknak nevezi [XLV. 1.]. A munka tartalmazza még az erdélyi helységek magyar s részben szász és román nyelvű lajstromát; e jegyzék a helynévkutatók különös figyelmét érdemli.